

“Arbejdspladsen er tilbage i dansk litteratur.” Sådan lød påstanden i en tendensartikel bragt i Jyllands-Posten i sensommeren 2015 (Turner). Artiklens primære eksempel var Kenneth Jensens kritikerroste roman *Tragedie plus tid* (2015) og dens skildring af jævnt trøstesløst arbejdsliv i et jysk industrislagteris pakkeri: Dér, hvor “kødet vælter ind”, dér hvor man “udfører akkordarbejde for en latterlig lav timeløn”, dér hvor man ved arbejdsdagens afslutning ikke ved andet end “kød, kød og kød” (s. 9-11).

Som det fremhæves i Jyllands-Posten, placerer *Tragedie plus tid* sig umiddelbart i forlængelse af dén litterære tradition, der er tættest forbundet med koblingen mellem litteratur og arbejde, nemlig *arbejderlitteraturen*. Men alligevel passer pengene ikke helt. Arbejdet er ikke længere det samme, og slagteriets ansatte ser slet ikke sig selv som arbejdere: “Vi kan ikke lade være med at more os over måden, de gamle taler på, og deres problem har umiddelbart heller ikke noget med os at gøre” (s. 43). Noget er sket med litteraturen om arbejdet og arbejderne. *Den* er der, *de* er der, men på nye måder. Så enkelt kan udgangspunktet for dette nummer af *Passage* egentlig formuleres.

For selvom Jensens navnløse fortæller spejler genrens prototypiske karakter, den mandlige industriarbejder, der knægtes i et fremmedgørende kapitalistisk produktionsapparat, er der altså tydelige forskelle mellem *Tragedie plus tid* og de værker, der står som den danske arbejderlitteraturs klassikere. Som Troels Obbekær skriver i sit bidrag til dette nummer, “Mellem blod, lort, kollegaer og ledelse”, er der på romanens arbejdsplads hverken solidaritet mellem de ansatte eller et stabilt hierarki mellem ledelse og arbejdere. Alle har deres at kæmpe med i forhold til udefrakommende kræfter i form af velfærdsstat, bureaukrati og globalisering.

Jensens arbejdspladsroman kan altså læses som et kritisk værk, men det har ikke den ideologiske forankring i arbejderbevægelsen, som ifølge Lars Furuland – en central skikkelse i svensk og nordisk arbejderlitteraturforskning – har været et kernetræk ved arbejderlitteraturen (Furuland, 14). Kravet om ideologisk forankring går igen i de definitioner, som har formet forståelsen af traditionen og termen i en dansk kontekst – fra Julius Bomholts formative *Arbejderkultur* (1934) til 1970’erne og 80’ernes talrige arbejderlitterære studier, eksempelvis antologien *Arbejderkultur 1870-1924* fra 1982:

“ [Arbejderlitteratur er] litteratur som på forskellig måde og i forskelligt omfang indgår i den stadige kamp for arbejderklassens konstituering som en selv- og interessebevidst klasse. En sådan litteratur er forbundet med arbejderklassens hverdagserfaringer, med arbejderbevægelsens og -klassens interesser, bestræbelser og fremtidsperspektiver. [...] Den søger så vidt muligt at foregribe socialistiske fællesskabs- og samværsformer. (s. 326)

Antologiens redaktører, Gunhild Agger og Anker Gemzøe, er her i dialog med den mest udbredte definition af arbejderlitteratur; litteratur *af*, *om* og *for* arbejdere. Dog er det særligt det tredje af disse kriterier, der vægtes. Arbejderlitteratur skal først og fremmest være *for* arbejderklassen i ideologisk forstand, hvorfor termen implicerer en normativ forestilling om, at den ‘rigtige’ arbejderlitteratur inkarnerer værdier som bevidstgørelse, opbyggelighed og politisk progressivitet.

I *Tragedie plus tid* er den progressive dagsorden helt forsvundet. Her er der ingen kampberedte arbejderhelte, ingen erobringsklare Pelle'r og ingen videre tro på, at tingene kunne være hverken anderledes eller bedre. Det vildeste, man kan svinge sig op til, er et krav om tykkere toiletpapir (s. 46). Sådan ser det også ud i en række af nyere titler i dansk litteratur, der ligesom *Tragedie plus tid* beskæftiger sig med lidet misundelsesværdige arbejdsliv i ufaglærte lavtlønsbrancher – vi tænker på bøger som Kristian Bang Foss' *Stormen i 99* (2010), Jonas Rolsteds *Flex Death* (2012) og Jonas Eikas *Lageret Huset Marie* (2015), man kunne nævne mange andre.

Det er ikke just værker, der foregriber "socialistiske fællesskabs- og samværsformer". Men de er trods alt eksempler på tilstedeværelsen af noget, der i hvert fald ligner den traditionelle arbejderklasse i samtidslitteraturen. På samme måde kan bøger som Thomas Korsgaard's *Hvis der skulle komme et menneske forbi* (2017) og Malte Tellerups *Hedeselskabet* (2020) læses som arvtagere til den 'bondedigtning', der med forfattere som Jeppe Aakjær (1866-1930) og Johan Skjoldborg (1861-1936) har udgjort et vigtigt bidrag til den hjemlige arbejderlitterære tradition. Blot er den konfliktlinje, der gennemskærer dette landskab, ikke længere den traditionelle klassemodsatning mellem storbønder og landarbejdere, men vedrører oftere småbrugenes overlevelseskamp med banker og industrilandbrug.

Det giver altså mening at tale om arbejderlitteratur som en 'ny' tendens i samtidslitteraturen, som Jyllands-Posten gør det, men kun hvis vi samtidig undersøger, hvordan vi i dag kan gå til forestillingerne om arbejder- og arbejds litteratur på nye måder. Arbejde og arbejdsliv er ikke, hvad det (formodentligt) har været, arbejdets steder er under forandring, og de tætte forbindelser mellem arbejderen som figur og et bestemt, politisk tonet litteratursyn er ikke længere åbenlyse. I dag kan arbejdslivets litterære steder på ingen måde begrænses til industriens traditionelle *topoi*, men må inkludere mange forskellige brancher og naturligvis hjemmet som arbejdsplads for freelancere og andre prekært ansatte. Og i stigende grad også for fastansatte, en proces, der accelereres af den Corona-pandemi, som i skrivende stund holder landet i sit greb.

Flere af dette nummers artikler undersøger således nye og forandrede steder for arbejdet. For eksempel er hjemmet scenen for det underkendte *reproduktive* arbejde, som i dette nummer beskrives i Elisabeth Friis' undersøgelse af reproduktivt arbejde i dansk litteratur i 1970'erne i "Jeg ser en lighed mellem mig og kartofler" og i Iben Engelhardt Andersens essay "Alt var arbejde og intet var lykke" om Olga Ravns aktuelle roman *Mit arbejde*, der kredser om moderskab og skrift inden for hjemmets ofte kvælende ramme.

Et andet forandret sted, velbesøgt også i den klassiske arbejderlitteratur, er arbejdets modsætning – arbejdsløsheden og livet i *Dagpengeland*, som titlen lyder på Lau Aaens satirisk-dokumentariske debutbog fra 2012. Arbejdsløshedens steder og stemninger har, som Mathies Græsborg Aarhus viser i artiklen "Lediggangens spøgelse", sin egen litteraturhistorie, som understøtter en overordnet fortælling om arbejdet som en plastisk og foranderlig kategori op gennem det 20. og 21. århundrede.

Med opkomsten af nye steder kommer selvfølgelig også tabet af arbejdets kendte steder. I "Da fabrikkerne lukkede" undersøger Mikkel Jensen således skildringer af afindustrialiseringen af USA's storbyer, sådan som de kommer til udtryk i tre nyere

amerikanske film. En dansk variation af dette tema finder man i nummerets billedside: Kirsten Folke Harrits' fotografier, der oprindeligt udkom i bogen *Dokken. En forsvunden verden* (2008), dokumenterer en traditionel industriarbejdsplads' forsvinden – og med den, måske, en særlig livsform og kultur. Som Harrits selv skriver i sin introducerende tekst, er hendes fotos på en gang en dokumentation og et forsøg på at bære erindringen om denne kultur videre og ind i en ny tid.

Artiklerne i dette nummer forsøger altså, kort sagt, både at genlæse arbejderlitteraturens klassikere og se på de måder, arbejdets nye former artikuleres i litteraturen. Dette indebærer naturligvis også en refleksion over den forskningsmæssige tilgang til emnet og forholdet til den eksisterende forskningstradition. Spørgsmålet er om arbejds litteratur er det samme som arbejderlitteratur, sådan som man tidligere har antaget. Tabet af de traditionelle *topoi*, vi har brugt til at identificere arbejderkulturen og -litteraturen, peger i en anden retning. Og selv de samtidige tekster, der umiddelbart ligner den traditionelle arbejderlitteratur og tager livtag med det, Anker Gemzøe har kaldt nutidens “underdanmark” (2016), passer som beskrevet ofte ret dårligt ind i arbejderlitteraturens formodede ideologiske skemaer, men er snarere præget af resignation, forfald og aggressivt mismod end af bevidstgørelse og solidaritet.

De ideologiske skemaer blev formet, da “arbejderlitteratur” var et levende forskningsområde på danske universiteter, dvs. i kølvandet på 1970'ernes universitetsmarxisme. Tænkningen over begrebet døde ud sammen med denne bølge og er ikke siden blevet genbesøgt, udfordret eller fornyet. Det betyder ikke bare, at de eksisterende behandlinger af dansk arbejderlitteratur i høj grad er præget af et særligt historisk og politisk øjeblik, det betyder også, at mange tror, at den danske arbejderlitteraturs historie *ganz einfach* afsluttedes med overgangen til 1980'erne. Det er i hvert fald den fortælling, man ser i nyere oversigtsværker over dansk litteraturhistorie, hvor termen er fraværende i behandlingen af de efterfølgende årtiers litteratur (fx Handesten et al).

Sådan behøver det ikke at være. Tager man et smut over sundet til Sverige, har det 21. århundrede budt på en veritabel arbejderlitterær renæssance, der ikke kun har revitaliseret den akademiske interesse i traditionens historie, men også har sikret “arbejderlitteratur” status som et levende begreb i diskussionen af svensk samtidslitteratur. Det ser man i bøger som Magnus Nilssons *Literature and Class: Aesthetical-political Strategies in Modern Swedish Working-class Literature* (2014) og Rasmus Landströms netop udkomne *Arbetarlitteraturens återkomst*. Årsagen er ikke, at svenske forfattere fortsat skriver fortællinger om stovte socialdemokratiske arbejdere, der med rank ryg *flasher* røde flag med blikket fast rettet mod fremtiden. Baggrunden er snarere fremvæksten af nye perspektiver på arbejderlitteraturen – fornyelsesforsøg, der også kendetegner en række nyere, internationale bidrag til forskningsfeltet (fx Lavelle; Perera). I dette nummer ser man denne bestræbelse eksempelvis i Magnus Nilssons bidrag om “Arbejdets æstetik og politik i Stig Sjödings lyrik”, der reaktualiserer Sjödings indflydelsesrige værk, og i Simon Rosenstands “Produktionens skyggespil” om den sovjetiske produktionsroman, der fremlæser modstandspotentialer inden for denne ellers uglesete genre.

Et vigtigt fællespunkt for den aktuelle og aktualiserende arbejderlitteraturforskning er, at klasse her forstås som et historisk foranderligt fænomen og med Julian

Markels' formulering: "a hidden process of expropriation rather than a visible identity site" (s. 22). Denne tilgang implicerer, at (klasse)tilhørsforhold ikke drejer sig om distinkte identiteter og aktiviteter (arbejderklasse = hvid, mand, der udfører manuelt arbejde for løn), men om socioøkonomiske og politiske strukturer, der systematisk fordeler materielle og immaterielle goder på ulige og uretfærdig vis. Det er et perspektiv, man også finder i dette nummer, hvor Emilie Dybdal og Anders Grønlund i "Bygder og barakker" undersøger arbejdspladsen i dansk grønlandslitteratur eksempelvis som konfliktzone for mødet mellem kolonimagt og indfødt befolkning, og i artiklen "EU og arbejdspladsromanen", hvor Jonas Ross Kjærgård stiller spørgsmålet, om vi overhovedet kan genkende arbejde og arbejdere i et EU, hvor bureaukrati er blevet arbejde(t) i sig selv. I begge tilfælde impliceres det, at den moderne ækvivalent til det sene 1800-tals proletariat ikke ligner det gamle. Og set i det lys kan en nutidig arbejderlitteratur ikke formodes at gøre det samme som traditionens historiske forlæg.

Temanummeret understreger således den spændvidde, der ikke bare kendetegner litteraturens (og andre kulturelle formers) livtag med arbejde og arbejdsliv, men også de spørgsmål og problemstillinger, som undersøgelsen af litteraturens fremstillinger af arbejde og arbejdsliv giver anledning til.

Betegnelsen arbejderlitteratur kan synes bedaget. Men forbindelserne mellem *arbejdet* (forstået som en konkret praksis), *arbejderen* (forstået som navn for dem, der må sælge deres arbejdskraft for at overleve) og så endelig *litteraturen* (der jo altid har søgt at artikulere samspillet mellem vores indre liv og de ydre, for eksempel økonomiske, omstændigheder, der former vores tilværelse) er mindst lige så relevante og interessante som nogensinde. Det er disse forbindelser, artiklerne på de kommende sider afsøger i deres bestræbelse på at reaktualisere og re-teoretisere litteraturen om arbejdet og arbejderen.

Litteratur

Agger, Gunhild og Anker Gemzøe (red.) (1982): *Arbejderkultur 1870-1924*, København: Medusa.

Furuland, Lars (1962): *Statarna i litteraturen*, Stockholm: Tiden.

Gemzøe, Anker (2016): "Underdanmark i ny dansk prosa", i Beata Agrell et al (red.): *'Inte kan jag berättat alla's historia'. Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*. Göteborg: LIR.skrifter.

Handesten, Lars, Ib Lucas, Erik Svendsen, Martin Zerlang og Marianne Barlyng (2007): *Dansk litteraturs historie V*, København: Gyldendal.

Jensen, Kenneth (2015): *Tragedie plus tid*, Aarhus: Antipyrene.

Lavelle, John F. (2012): *Blue Collar, Theoretically. A Post-marxist Approach to Working Class Literature*, Jefferson: McFarland & Co.

Markels, Julian (2003): *The Marxian Imagination: Representing Class in Literature*, New York: Monthly Review Press.

Perera, Sonali (2014): *No Country: Working-Class Writing in the Age of Globalization*, New York: Columbia University Press.

Turner, David Jacobsen (2015): "Arbejdspladsen er en brændende platform lige nu", i *Jyllands-Posten* 15. august 2015.